

Rizomatisch navigeren

een essay voor Organisaties 1 door Peter Corvers

Systemen

In de systeemtheorie, volgens sommige een unificatie van wetenschap, wordt een systeem beschreven als:

"A whole defined by one or more functions, that consists of two or more essential parts that satisfy the following conditions: (a) each of these parts can affect the behaviour or properties of the whole; (b) none of these parts has an independent effect on the whole; the way an essential part affects the whole depends on what other parts are doing; and (c) every possible subset of the essential parts can affect the behaviour or properties of the whole but none can do so independently of the others". (Ackoff, 1998, p.28)

Het systeem interacteert in een omgeving en vormt daarmee een geheel. Er worden verschillende dimensies onderkend, zoals het micro-, meso-, macro- en ecosysteem welke allen een verzameling systemen in zich hebben. Vanuit verschillende invalshoeken kan worden gekeken naar het geheel en de systeemtheorie maakt het mogelijk om interdisciplinair te kijken.

Om dit essay te schrijven heb ik gebruik gemaakt van de Systeemtheorie als manier om naar de wereld met haar mensen, groepen en organisaties te kijken. Hierdoor ontstaat een denkraam waarbinnen de verschillende aspecten uit het vak Organisaties 1 aan de Universiteit voor Humanistiek, geplaatst kunnen worden alsmede de kennis en ervaring die ik als professional heb opgedaan.

Het toepassen van de systeemtheorie als unificatie binnen de business- and managementschools is niet onomstreden en er zijn vele pogingen gedaan hierover te schrijven. Ik laat dit verder buiten beschouwing, aangezien ik de systeemtheorie enkel wil gebruiken om de verschillende elementen in mijn essay te positioneren.

Om het maatschappelijke dialoog over gender in de taal als schrijver te ervaren is in dit essay waar nodig de vrouwelijke en mannelijke vorm toegepast en de meervoudsvorm wanneer sprake is van genderneutrale of niet genderspecifieke betekenissen.

De markt

Tijdens de hoorcolleges werd gesproken over de *gemene gronden*, een fenomeen ontstaan als tegenwicht aan het afbrokkelende feodale systeem.

Vanuit de tijd van de Verlichting in de 18e en 19e eeuw ontstond het inzicht dat mensen gelijkwaardig behandeld moeten worden en daartoe gelijkwaardige rechten en plichten kennen. Vanuit een sociaal perspectief kreeg de samenleving een ander discours. Niet langer was er een machtshierarchie van God, Paus, Koning en onderdaan die het eigendom, beheer en gebruik van bezittingen bepaald of toeziet op juist handelen (verrichten van daden) van mensen.

De *gemene gronden* waren stukken land aan de rand van een dorp waarvan het gebruiksrecht was verleend aan een groep mensen, de *gerechtigden*. Deze mochten onder voorwaarden gebruik maken van de grond. De voorwaarden waren opgenomen in een *reglement*. Het reglementair gebruik van de grond stond onder toezicht van *besturen* of toezichthouders, de functies daarin werden vaak vervuld door de gerechtigden in wisselende samenstelling. De *gemeenschap* van gerechtigden bepaalde gezamenlijk de regels voor de *gemene gronden*.

Zo had dus een groep samenlevende personen, een gemeenschap, gebruiksrecht over land zonder eigenaarschap te hebben van dit land. Je kan dus zeggen dat iedereen vrij mocht *zijn* en *handelen* op de *gemene gronden*. Daarmee dient het bestaan van deze gronden dus ieders belang zonder onderscheid in etniciteit, gender of afkomst. De *gemene gronden* is een plaats van gelijkheid, gelijkwaardigheid en gedeelde belangen.

Michael Pye (2015) beschrijft in zijn boek 'Aan de rand van de wereld' ondermeer de totstandkoming van Hanzesteden. Gemeenschappen waarbij de macht was terug te voeren op het hebben van kapitaal en bezittingen in plaats van afkomst en bezittingen. Niet je naam maar je kapitaal creëerde zeggenschap. Hier zien we wellicht de eerste tekenen van kapitalisme als machtsvorm ontstaan.

De gemene gronden en de Hanzesteden waren plaatsen waar gerechtigden handelen (kopen en verkopen van goederen). De term die hiervoor nu wordt gebruikt, is terug te voeren op een betekenisverwante term van gemene gronden, de *markten*. Markten zijn een plaats voor het kopen en verkopen van *commodities*. De *markt* is dus van oudsher een plaats waar *gerechtigden* mogen handelen binnen de *reglementen* die de *gemeenschap* heeft opgesteld.

Is dit een eerste voorbeeld van de vrije markt? De markten waren toegankelijk voor iedere gerechtigde ongeacht afkomst. Ik vind geen grond te stellen dat gender of etniciteit een rol speelde. Het was daarmee in ieder geval een meer vrije markt dan tijdens het feodale systeem. Ook de locatie van de markt kende restricties door het reglement en haar fysieke begrenzing. Ik verwacht dat het reglement tot doel heeft iedere gerechtigde gelijkwaardig te behandelen en het zal ook het belang van de gemene grond dienen. Deze kan door intensief gebruik beschadigd raken of tot andere, ongewenste situaties leiden. Het ligt in de verwachting dat de regels ook dienden voor de instandhouding van de *gemene grond* en dus een bescherming van de subsistence van de *markt*.

Geheel vrij kunnen deze markten dus niet worden genoemd. Wel bieden zij vrijheid van handelen binnen de regels ter bescherming van het voortbestaan van zichzelf. Echter, aangezien markten een creatie zijn van mensen en een creatie zijn zonder eigen handelend vermogen, is er een gemeenschappelijk *bestuur* dat handelt voor deze *markten* op basis van de *reglementen*, uit naam van de *gerechtigden*. De markten als mesosystemen welke door wederzijdse afhankelijkheden in stand wordt gehouden en is omringt door het macrosysteem gemeenschap.

Correlaties

Van wederzijdse afhankelijkheid is volgens De Bruijn en Ten Heuvelhof (2011) eigenlijk altijd sprake aangezien "de eenzijdige afhankelijkheid is gebaseerd op aannamen die zich in de werkelijkheid vrijwel nooit manifesteren" (De Bruijn & Ten Heuvelhof, 2011, p.16). Dit inzicht is een lichtpunt in het normatieve lexicon van de bedrijfskundige scholen, een aansluiting tot het rizomatisch denken en daarmee een fragiele verbinding met de werkelijkheid die de homo sapiens in hun gedachtenwereld denken waar te nemen. Paradoxaal maakt dit inzicht zichzelf tot een vluchtlijn in het Rizoom en is daarmee geen verbinding met, maar onderdeel van het Rizoom.

Door de natuurwetenschappen leren wij steeds meer relaties tussen de verschillende, ogenschijnlijk onafhankelijke, systemen waar te nemen. Een voorbeeld hiervan is de betekenis van de bij in de voortplanting van fauna. Hiermee groeien de informatie en kennis over de Natuur en de correlaties in de Natuur bij ons homo sapiens. De vorderingen in de wetenschap leert ons ook voorzichtig te zijn met het vaststellen van causaliteit, een relatie van oorzaak en gevolg.

Zo worden met huidige technieken vraagtekens gezet bij de causaliteit van ratten en de Pest, die Europa in de 17e en 18e eeuw bezighield. Hierbij rijst de vraag of de eenzijdige afhankelijkheid die causaliteit oproept, wel thuis hoort in het lexicon van de systeemtheorie.

Schrijven in het lexicon van de systeemtheorie begrenst ons voorstellingsvermogen over de werkelijkheid, maar bieden meer mogelijkheden in het Rizomatische discours dan de categorisering die andere theorieën, zeker in de bedrijfskundige scholen, bieden en veeleer leiden tot boomstructuren.

Het feodale systeem begon overzichtelijk en *boommatisch*, alhoewel de relatie tussen leenheer en leenman al wederzijds afhankelijk was. De leenman verzorgde het land terwijl de leenheer bescherming bood. De overzichtelijkheid verdween allengs. Leenmannen konden leenheren worden en hun leen in kleinere delen doorgeven aan achterleenmannen, waardoor een diepere gelaagdheid ontstond in het stelsel. Tevens kon een leenman een relatie aangaan met meerdere leenheren waardoor kruisverbanden ontstaan in de relaties onder en tussen leenheren en leenmannen. Deze verdiepingsstructuur en kruisverbanden resulteerden in relaties, waarin de leenheren meer afhankelijk werden van de leenmannen. De macht van de leenmannen werd daarmee op een bepaald moment groter ervaren dan de macht van de leenheren.

De toename van relaties en de mate van afhankelijkheid over de relaties, overwoekeren allengs de *boommatische* structuur die was opgebouwd, tot een toestand waarin de natuurlijke overwoekering het overnam van de kunstmatige boomstructuren.

Organisaties

Velen hebben getracht een beschrijving of zelfs definitie te geven van een organisatie. Al snel blijken deze tekort te komen, aangezien er altijd een vorm ontstaat die niet binnen de kaders van de beschrijving vallen. In dit essay wordt gebruik gemaakt van de beschrijving zoals besproken tijdens het hoorcollege.

Een organisatie zijn de zaken die ontstaan rondom een idee.

Als voorbeeld: iemand krijgt het idee om een feestje te geven, vervolgens moeten er allerlei *zaken* geregeld worden om het idee *feestje* te realiseren. Deze *zaken* worden georganiseerd rondom het idee, maar zijn niet het idee zelf. Immers het uitnodigen van deelnemers is een activiteit die een relatie heeft tot het *feestje* maar is niet het *feestje* zelf. Het geheel aan *zaken* rondom het oorspronkelijke idee kan worden geduid met de term organisatie. De vraag rijst of het idee de zin is waarop de organisatie is gebouwd?

De Minister van Defensie benoemt in haar nota (Ministerie van Defensie, 2018) drie elementen - mensen, middelen en manieren - als de belangrijkste bouwstenen van haar organisatie. Een organisatie kan worden gezien als een systeem waarbinnen mensen, middelen en de manier van werken als elementen zijn verbonden met elkaar.

De elementen van de systeemorganisatie worden zoveel als mogelijk bestuurd en gecoördineerd. Dit wordt managen genoemd. Hoe groter en complexer de zaken zijn die het idee moeten realiseren, des te meer mensen, middelen en manieren actief zijn en dientengevolge gemanaged moeten worden. Dit vindt meestal plaats vanuit een centraal punt (Du Gay, 2000). Hierdoor ontstaat een structuur van *command and control*, waarbij functionarissen met taken en verantwoordelijkheden in een machtsverhouding tot elkaar worden gesteld.

De systeemorganisatie kan daardoor zeer complex en onoverzichtelijk worden. Deze ontwikkeling kan leiden tot een steeds groter wordende afstand tussen het organiseren rondom, en de zingeving van de organisatie.

Deze vervreemding zien we terug bij veel organisaties wanneer zij de vraag stellen waartoe zij bestaan. In de hoorcolleges spraken we over het voorbeeld van Shell. Een organisatie die erachter is gekomen dat het bestaansrecht niet meer is gelegen in het leveren van een 'commodotie' of creëren van winst, maar in de competitie met tegenstanders, de zogenaamde concurrentiestelling. De waarde wordt bepaald bij de gratie van de emotie op de beursvloer. Een voorbeeld van een andere orde is Nokia, gestart als papierleverancier via rubberbanden in de mobiele telefonie en telecommunicatie terecht gekomen. Ook hier vervreemdt de organisatie van het oorspronkelijk idee.

Het voorbeeld van Shell laat zien dat het voortbestaan van de organisatie is gekoppeld aan het hebben van één of meerdere tegenstanders waarmee de concurrentie kan worden aangegaan en de perceptie die kan worden gegenereerd dat de organisatie hierin als winnaar wordt gezien op de beurs of markt. Het voorbeeld van Nokia laat zien dat een oorspronkelijk idee wordt losgelaten voor een nieuw idee om zodoende het voortbestaan van de organisatie te waarborgen.

Evolutie

De macrosystemen, waarin de markten bestaan, worden begrensd door de fysieke werkelijkheid van land, de hoeveelheid mensen en beschikbare natuurlijke resources. Wat de groei van de markten in de loop van de eeuwen laten zien is de expansiedrift gestuurd door een kapitalistisch discours. Het mesosysteem markt groeide over de grenzen van het macrosysteem gemeenschap, een overwoekering van de boomstructuur. Pogingen dit te voorkomen met het creëren van nieuwe begrenzing door een exosysteem, zoals een Europese Unie ten spijt. Het lijkt alsof de grenzen van de markten eindeloos zijn op te rekken over de politieke werkelijkheid van landsgrenzen, wetten en sociaal-maatschappelijke waarden.

Tijdens de hoor- en werkcolleges werd gesproken over en gekeken naar, de competitie en expansiedriften van het kapitalisme. Met als meest sprekende voorbeeld van kapitalisme in de huidige tijd, de Verenigde Staten van Amerika.

Uitgaande van een oneindige hoeveelheid land, afzetmarkten en natuurlijke resources zijn de expansiedriften eeuwigdurend. Helaas zijn de grenzen van het land en de natuurlijke resources in zicht en de afzetmarkten verzadigd. Fysieke landsgrenzen hebben hun oude betekenis verloren door complexe verbonden. De deterritorialisering van de huidige fysieke- en politieke structuren is in volle gang. Een economische vluchtlijn, door de creatie van het ogenschijnlijk grenzeloze cyberspace, zal maar tijdelijk de expansiedrift kunnen voeden. De deterritorialisering van de economische structuren is in volle gang.

Ook de grenzen van het toelaatbare binnen de sociaal-maatschappelijke waarden zijn bereikt en keert de publieke opinie tegen de symbolen en gedragingen van het kapitalisme. De gevolgen van onze welvaart worden zichtbaar. Voorbeelden zijn de plastic afvalberg in de oceanen, klimaatveranderingen, dierenleed, afsterven en verwoesten van regenwoud maar ook de hongersnoden, kinderarbeid, slavernij en vluchtelingenstromen. De agressie van het kapitalisme laat zich niet begrenzen maar laat wel een verwoestend spoor van vernieling na. De deterritorialisering van de huidige sociale structuren is in volle gang.

Er is plaats voor structuren en grenzen in het Rizoom (Deleuze & Guattari, 2004). Hoewel de voorbeelden laten zien dat beide slechts technologie zijn, door mensenhand gecreëerd. Dat de natuurwetten en dynamiek naar verloop van tijd de structuren en grenzen overwoekeren.

Waarom zo krampachtig vasthouden aan en energie steken in de creatie van structuren en grenzen? Om de linguïstiek van Rizoom te gebruiken: waarom veelheden structureren, organiseren en neutraliseren? Waarom mag het verlangen niet meer stromen?

Verlangen kan stromen langs de vluchtlijnen van het Rizoom. Het onbewuste mag ontdekt worden in het Rizoom. Het Rizoom, of de kaart, dient als oriëntatie waar je was, maakt zichtbaar en verbergd. Een kaart verteld niet hoe je moet gaan maar geeft enkel de opties van het bekende, het bewuste. Naast een kaart mag een kompas liggen. Een instrument wat assisteert bij het oriënteren op positie en richting. Het onbewuste onderzoekend met kaart en kompas. Maar wat is het kompas van organisaties?

Positie & richting

In het voorgaande is vanuit een politieke, sociale, ecologische en economische invalshoek gekeken naar de homo sapiens in hun habitat, een compleet ecosysteem. In de afzonderlijke perspectieven zagen we vanuit de geschiedenis een evolutie van de homo sapiens in relatie tot elkaar in het nastreven van hun fysieke, mentale en spirituele behoeften of zoals Max Neef beschrijft, het nastreven van 'human needs' door 'satisfiers' (Max-neef, Hopenhayn & Hamrell, 1992).

De groei in de afzonderlijke perspectieven is spectaculair te noemen. Zeker na de industriële revolutie is een enorme welvaart ontstaan, zijn vele ziektes overwonnen en na de laatste wereldoorlog sterven significant weinig homo sapiens door gewapend geweld en -conflict.

De evolutie komt echter tegen een hoge prijs. De negatieve impact van het economische perspectief op het ecologische en sociale is de laatste jaren, slechts in beperkte mate, zichtbaar geworden. De homo sapiens worden geteisterd door klimatologische veranderingen, afval dat de flora en fauna doodt, contrast tussen welvaart en armoede, en sociale- en psychologische aandoeningen. Nemen de homo sapiens steeds minder notie van de onderlinge wederzijdse afhankelijkheid of hun relatie tot de omgeving?

Bij het lezen van 'Sapiens', van Yuval Noah Harari (2017), rijst de vraag of de homo sapiens wel zijn gegroeid in hun kennis en wijsheid. Waar de jager-verzamelaars nog leefden met de jaargetijden, enkel voedsel nuttigden dat zij nodig hadden, eetbaar voedsel en gevaarlijke situaties herkende door intuïtie. Een tijd waarin de homo sapiens in harmonie leefden met elkaar en de omgeving. Daar laat de recente geschiedenis zien dat we de balans naar elkaar en onze omgeving zijn verloren.

Een aantal van onze denkramen om naar de wereld te kijken, is uitvoerig onderworpen aan de praktijk. Dankzij nieuwe technieken, kennis en inzichten worden de homo sapiens in staat gesteld de wederzijdse afhankelijkheden binnen het ecosysteem Aarde te overzien en te begrijpen. Daarnaast kan intuïtie de homo sapiens in beweging brengen en richting geven om de juiste handelingen te doen in harmonie met alle afhankelijke systemen rondom hen.

Dit vraagt iets anders dan competitie, winnen ten koste van anderen, verslaving aan hormonale shots door kunstmatige stimulie die de amigdala respons, fix, flight or fight, prikkelen. Harmonie betekent in een gelijk ritme komen. Kan dit voor de homo sapiens het ritme van de natuur zijn, met haar jaargetijden, temperaturen en overgangen? Haar schoonheid in het grote van het heelal en het kleine van de atomen en quarks?

Hannah Ahrendt schreef over de zelfvernietigende macht waartoe de homo sapiens zich heeft gebracht. Rechtvaardiging wordt daarbij gezochtchter het boommatisch denken en handelen van bijvoorbeeld bureaucratie of technologische ontwikkeling.

In het politieke perspectief geeft zij het voorbeeld van de bureaucraat Adolf Eichmann die de Joden transporten naar de vernietigingskampen organiseerde. In het technologisch perspectief geeft zij het voorbeeld van de ingenieur Robert Oppenheimer, die leiding gaf over de ontwikkeling van de atoombom.

Tijdens de hoorcolleges stonden we stil bij het economische perspectief, met als voorbeeld de profit organisaties zoals corporaties, toezichthouders en bestuurders in het Westen. Die hebben geleid tot ecologische- en economische crisissen. Maar ook op kleinere schaal waar vanuit sociaal en businessmanagement perspectief, organisaties de mensen, families, gemeenschappen en natuurlijke bronnen, in hun omgeving blijvende schade berokkenen.

Kunstmatige creaties zoals organisaties, ideologieën, machines, kennis van natuurlijke principes, hebben enorme breuken tot gevolg. Verwoesting van Natuur tot ogenschijnlijk betekenisdragende breuken. Wat houdt de homo sapiens tegen om zichzelf en de Aarde te verwoesten?

Ik zoek het antwoord bij het Rizoom van Deleuze & Guattari (2004) en De transparante samenleving van Byung-Chul Han (2014). Het ecosysteem Aarde is een Rizoom. Alles is met elkaar verbonden en kent daarmee een wederzijdse afhankelijkheid. Door het Rizoom te bekijken als een verschijnen van een verte, het Aura waarover Byung-Chul Han schrijft, kunnen we van afstand zien en toch voelen. We kunnen ervaren dat onderlinge verbondenheid ervoor zorgt dat we in harmonie moeten leven met onze omgeving. Of dit nu de omgeving is van het individu, de familie, community, organisatie, staat, continent, cultuur, ideologie of een andere vluchtlijn die je wilt aanhouden.

Om met Brundtlandt (1987) te spreken, we dienen 'sustainable' te leven. Dat is in balans met economische, ecologische en sociale perspectieven, zowel voor de huidige als toekomstige generaties. De *World Commission on Environment and Development* van Verenigde Naties heeft dit gerapporteerd aan de Algemene Vergadering in 1987. De VN lijkt het bestuur te zijn van de gerechtigden, de vertegenwoordiging van homo sapiens. Een structuur maar de Rizomatische dynamiek respecterend.

Een structuur om het kompas te creëren voor de homo sapiens, zoals daar al de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens zijn. Wat zal het een geweldige stap voorwaarts zijn, als er een deterritorialisering plaatsvindt. Waarbij een grens wordt getrokken tegen de verwoestende werking van de welvaart. Een instrument wat het individu, groeperingen en organisaties assisteert bij het bepalen van positie en het kiezen van richting binnen het Rizoom Aarde. Een kompas voor ieder mens. Een Universele verklaring voor de Rechten van de Aarde die ons assisteert de Natuur te respecteren en met haar in harmonie te leven. Die ons richt op een universele ethiek hoe wij om dienen te gaan met alles wat mensen creëren.

Mens en Natuur als de *gemene grond* van de mensheid en de Universele Verklaringen als de *reglementen* die gelden om de *gemene grond* in stand te houden en de Verenigde Naties als het *bestuur* wat toeziet op de naleving hiervan. Een ecosysteem wat door wederzijdse afhankelijkheden in stand blijft.

En....

Aarde als *Rizoom* waarin het bewuste van Mens en Natuur op de kaart staan en de Universele Verklaringen het kompas zijn om richting te geven aan vluchtlijnen en hoofdassen, structuren, en breuken geen betekenis hebben of krijgen.

Referenties

- Ackoff, R. L. (1998). A systemic view of transformational leadership. *Management*, 11(1), 23– 36.
- de Bruijn, H., & ten Heuvelhof, E. (2012). *Management in Networks: On multi-actor decision making* (3rd ed). The Hague, The Netherlands: Boom Lemma.
- Brundtland, G. H. (1987). *Our Common Future: Report of the World Commission on Environment and Development*. United Nations Commission, 4(1), 300. <https://doi.org/10.1080/07488008808408783>
- Dean, K. R., Krauer, F., Walløe, L., Lingjærde, O. C., Bramanti, B., Stenseth, N. C., & Schmid, B. V. (2018). Human ectoparasites and the spread of plague in Europe during the Second Pandemic. *PNAS*, 115(6), 1304-1309. doi:10.1073/pnas.1715640115
- Deleuze, G., & Guattari, F. (2004). *Rizoom* (Herz. ed.). Utrecht, Nederland: Spreeuw, libertaire uitgeverij.
- Du Gay, P. (2000). *In praise of bureaucracy*. Londen, Verenigd Koninkrijk: Sage Publications.
- Han, B. C. (2014). *De vermoeide samenleving*. Amsterdam, Nederland: Uitgeverij Van Gennep.
- Harari, Y. N. (2017). *Sapiens*. Amsterdam, Nederland: Uitgeverij Thomas Rap.
- Max-neef, M., Hopenhayn, M., & Hamrell, S. (1992). *Human Scale Development: Conception, Application and Further Reflections*. New York, NY, The Appex Press. Geraadpleegd van http://www.area-net.org/fileadmin/user_upload/papers/Max-neef_Human_Scale_development.pdf
- Ministerie van Defensie. (2018). *Defensienota 2018: Investeren in onze mensen, slagkracht en zichtbaarheid*. Geraadpleegd van <https://www.defensie.nl/downloads/beleidsnota-s/2018/03/26/defensienota-2018>
- Pye, M. (2015). *Aan de rand van de wereld*. Amsterdam, Nederland: De Bezige Bij.
- Van de Kieft, C. (1974). *De feodale maatschappij der middeleeuwen* [Dataset]. Geraadpleegd op 18 mei 2018, van <https://www.bmgn-lchr.nl/articles/abstract/10.18352/bmgn-lchr.1815/>
<https://www.mensenrechten.nl/wat-zijn-mensenrechten/verdragen-en-wetten>